

ГОЛОДОМОР 1932–1933 РОКІВ – ТРАГІЧНА СТОРІНКА В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ

HOLODOMOR 1932–1933 IS A TRAGIC PAGE IN THE HISTORY OF UKRAINIAN NATION

Шкурська І.С., студентка I курсу

*Інститут підготовки кадрів для органів юстиції України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Стаття присвячена висвітленню однієї з актуальних історичних проблем – теми Голодомору 1932–1933 років, адже ця жахлива трагедія стосувалася всіх областей Української Радянської Соціалістичної Республіки. Наукова стаття розкриває головні причини і перебіг подій протягом голодування українського населення. Акцентується увага на головних аспектах суспільно-політичного життя сільського населення під час голоду. На підставі свідчень очевидців наголошується на тому, що голод мав штучний характер і був цілеспрямовано організований тоталітарною владою. Ініціаторами Голодомору була панівна верхівка Комуністичної партії Союзу Радянських Соціалістичних Республік на чолі з лідером Йосипом Сталіним. Досліджено, українське населення, зокрема селяни, зазнало, напевно, одного з найстрашніших наслідків суцільної колективізації – Голодомору 1932–1933 років. У статті наведено низку прикладів механізму здійснення тоталітарною владою акції штучного голоду та її наслідки. Аграрна політика панівного режиму стала причиною його розгортання. Українські хлібороби відчували на собі конфіскацію зерна, більшої частини тваринної продукції. У статті звертається увага на те, що Голодомор 1932–1933 років спричинений насамперед політичними чинниками – насильницькою колективізацією, хлібозаготівлями, політикою розкуркулення, тотальним терором панівного радянського режиму проти українського селянства. Велике значення мало те, що злочин убивства селян голодом визнаний геноцидом – злочином проти людяності. Геноцидом визнаються цілеспрямовані дії для повного або часткового знищення окремих груп населення чи цілих народів за національною, етнічною, расовою чи релігійною приналежністю. У статті наголошується, що геноцид полягає в умисному створенні несумісних із життям умов, серед яких позбавлення доступу до продуктів харчування з метою знищення групи населення. На основі аналізу різних дослідників робиться висновок про приблизну кількість людських жертв від Голодомору. Автором звертається увага на те, що тема голоду суворо заборонялася радянською владою, вона стала відкритою до обговорення лише за часів перебудови, коли була введена гласність. Автор наукової статті оцінює місце трагедії Голодомору в пам'яті українського народу.

Ключові слова: Голодомор, геноцид, штучний голод, колективізація, хлібозаготівлі, «чорні дошки», комуністичний режим, канібалізм.

The article is devoted to the coverage of one of the most relevant historical problem – the theme of the Holodomor of 1932–1933, one of the most horrific tragedy concerned all Ukrainian areas. The scientific article reveals the main causes and the course of events during the famine of the Ukrainian population. The great attention is given to the main aspects of the socio-political life of the rural population during the famine. On the basis of eyewitness accounts, it is emphasized that the famine was artificial and was purposefully organized by totalitarian power. The Holodomor was initiated by the ruling top of the Communist Party of the Soviet Union, led by leader Joseph Stalin. In the article was researched that the Ukrainian population, including peasants, was suffered from one of the worst consequences of collectivization – the Holodomor of 1932–1933. The article gives examples of the mechanism of the act of artificial famine exercised by totalitarian authorities and its consequences. The agrarian politics of the ruling regime was the reason for its deployment. Ukrainian farmers had experienced the seizure of grain and most of the animal products. The article draws attention to the fact that the Holodomor of 1932–1933 was caused primarily by political factors – collectivization, grain harvesting, the politics of dispossession, the total terror of the ruling Soviet regime against the Ukrainian peasantry. The great importance has the fact that the murder of peasants by famine was recognized as genocide – a crime against humanity. By the way, genocide is a deliberate act aimed at the complete or partial destruction of population by national, ethnic, racial or religious affiliation. The article emphasizes that the genocide was due to the deliberate creation incompatible living conditions, including the prohibition of access to food. On the basis on the analysis of various researchers, it is concluded about the estimated number of human casualties. The author reveals the fact that the topic of famine was strictly forbidden by the Soviet authorities. The author of the scientific article had assessed the place of the Holodomor's tragedy in the memory of the Ukrainian people.

Key words: Holodomor, genocide, artificial famine, collectivization, grain harvesting, "black boards", communist regime, cannibalism.

Українська історія не знає більш страшного і більш масштабного злочину влади проти власного народу, як Голодомор 1932–1933 рр. Це був перший голод масового характеру, який розпочався відразу після громадянської війни та придушення української революції, був штучно створений більшовицьким урядом. Він став найтрагічнішим в історії України, оскільки наслідки жорстоких дій владної верхівки призвели до вбивства селян голодом у мільйонних масштабах. Злочин проти українського народу визнаний геноцидом, бо він став наслідком цілеспрямованого штучного голоду, який здійснювався радянською владою. Штучний голод був організований із метою забезпечення повного контролю державних органів над усіма верствами населення [1, с. 13].

Колективізація, що почалася в 1929 р., стала великим потрясінням для селян. Метою колективізації було створення декількох десятків тисяч колгоспів замість одноосібних селянських господарств. На думку партійного керівництва, це допомогло б вирішити питання виконання хлібозаготівель. Більшовицькі кола нав'язували думку, що все одно колективне сільське господарство замінить

дрібні селянські господарства. Селяни довго не погоджувалися і бунтували. А Й. Сталін хотів придушити волелюбність українців, які повстали проти колективізації. Унаслідок суцільної колективізації влада позбавляє селян землі і приватної власності. Наслідком здійснення колективізації стало зниження продуктивності праці населення, вона призвела до падіння врожаїв і голоду [2, с. 68].

На думку значної кількості науковців, основною причиною голоду 1932–1933 рр. на українських землях була конфіскація представниками радянської влади в селянства продуктів харчування, зокрема зерна. Таке вилучення здійснювалося на основі надмірних хлібозаготівельних планів, за встановлення яких були відповідальні вищі партійні органи. Хлібозаготівельна кампанія характеризувалася жорстокими психологічними і фізичними знущаннями, репресіями над селянством. Так, у липні 1932 р. московський центр затвердив визначені в Харкові розміри хлібоставок з урожаю у 356 млн пудів. Звичайно, більшість колгоспів встановленого плану не виконали. Політика розкуркулення і примусової колективізації сприяли ускладненню ситуації на селі, оскільки внаслідок цього

обсяги хлібозаготівель збільшувалися, усталена система землеробства поступово руйнувалася. Варто зазначити, що радянська влада мала велику кількість запасів зерна в резервах і експортувала його за кордон під час здійснення акту геноциду українського народу. Водночас виїзд громадян за межі Української Радянської Соціалістичної Республіки (далі – УРСР) суворо заборонявся, і тим самим тоталітарна влада створила для народу несумісні із життям умови [3, с. 31].

Селяни залишилися без хліба. У таких складних умовах вони були змушені їсти пацюків, горобців, навіть кору дерев. Радянська влада продовжувала вилучати збіжжя, незважаючи на те, що з голоду вмирили села. На Дніпропетровщині внаслідок безвихідної ситуації дуже поширеним явищем став донос, який винагороджувався. За те, що особа надасть інформацію, де її сусід ховає зерно, вона отримувала 10–15% від виявленої продукції як премію. А невдовзі уряд видав постанову і поширив таку практику на всю республіку [4, с. 18]. В'ячеслав Молотов керував хлібозаготівлею на українських землях, часто за його наказами конфіскували сало, картоплю, соління – запаси їжі людей, що залишилися. Неймовірна велика кількість зернових, які забирали на залізницях під час експорту в Російську Соціалістичну Федеративну Радянську Республіку, згнівали. Рада народних комісарів Радянського Союзу ухвалила постанову «Про охорону соціалістичної власності», згідно з якою крадіжка колгоспного майна каралася розстрілом і вилученням майна селянина чи не менше 10 роками позбавлення волі. Як не дивно, крадіжкою вважалось також намагання людини принести жменю зерна, взятого в колгоспі, з метою нагодувати голодну родину. У народі цей Закон дістав назву «Закон про п'ять колосків».

Очевидець тих страшних подій, Федір Коваленко із села Лютенька Галяцького району Полтавської області, згадує: «У листопаді і грудні 1932 р. забрали все зерно, картоплю, все забрали, включно квасоллю і все, що було на горищі. Які дрібні були сушені груші, яблука, вишні – все забрали». Його свідчення занотовані у тритомнику свідчень, які були видані Комісією з українського голоду 1932–1933 років у Конгресі Сполучених Штатів Америки.

У жовтні 1932 р. В'ячеслав Молотов приїхав до України, вимагаючи від парторганізацій «боротьби за хліб», а від колгоспників – «виконання своїх першочергових зобов'язань перед пролетарською державою». Згодом міські суди отримали вказівку від владної верхівки стягувати із селян хліб.

За невиконання плану хлібозаготівель колгоспами застосовувався такий репресивний захід, як занесення на «чорні дошки» – система примусових заходів і соціальної ізоляції населення, спрямована проти «злісних утримувачів хліба». Він здійснювався також щодо сіл і окремих регіонів, які чинили будь-який опір політиці партії.

Спочатку на «чорні дошки» було занесено шість сіл, які сталінське керівництво масово знищувало за національною ознакою. У резервації опинилися більше 30 тис. мешканців цих шести сіл. Через деякий час практично все українське населення сільських регіонів було піддане занесенню на «чорні дошки» [5, с. 133].

Відповідно до інструкції «Про організацію хлібозаготівель в одноосібному секторі», виданої Радою народних комісарів (далі – РНК) УРСР, представники органів місцевої влади здійснювали репресії і свавілля, нещадно змушували над селянами. Радянська влада штрафувала селян-одноосібників, позбавляла їх земельного наділу, виселяла, вилучала все майно.

Партійне керівництво УРСР у листопаді 1932 р. видало постанову «Про заходи до посилення хлібозаготівель», що стало свідченням початку акту геноциду українського народу. Проти українських хліборобів був організований наступ більшовицьких військ, який очолив В'ячеслав

Молотов під керівництвом Йосипа Сталіна і Лазаря Кагановича. Він ознаменував собою найвищу точку напруження в цій політичній акції.

Так звані загороджувальні загони (це були озброєні кордони) застосовувалися з боку радянської влади щодо українських сіл і залізниць, оскільки, на їхню думку, це посприяло б «успішному» закінченню хлібозаготівель. Унаслідок таких дій українські селяни не могли вивозити хліб за кордон. Українському селянству суворо заборонялося найматися на будь-яку роботу на промислових підприємствах та будь-якими способами перебиратися до Росії [5, с. 168]. Ці самі загороджувальні загони розміщувалися на кордонах із Польщею, Румунією, Росією. Їхнє завдання – розстрілювати осіб, що тікають з України. Налякані селяни тікали до міст, шукаючи там порятунку. Деякі з них тяжкими зусиллями потрапляли до них, але не виживали і помирали прямо на вулицях.

Фактично початком голоду можна вважати вже 1931 р., проте протягом першої половини 1932 р. в ньому стали все більше простежуватися характерні риси Голодомору. Умань стала першим містом, з якого надійшли повідомлення про масове голодування і численні смерті населення. Згодом масштабна трагедія охопила значну частину Запорізької, Донецької, Катеринославської, Миколаївської, Одеської губерній, а невдовзі голод поширився на всі області УРСР і райони Молдавської АСРР. Переважно українські селяни стали жертвами Голодомору 1932–1933 рр. [6, с. 211]. Крім того, від штучної акції тоталітарної влади люди не лише помирали, а й лежали опухлими, хворіли на висипний і черевний тиф, дизентерію, шлункові отруєння, малярію. Українське населення масово гинуло. Голод прирікав дітей віком до одного року і літніх людей на миттєву смерть.

Влада протягом політичної кампанії геноциду займалася масовою конфіскацією майна в населення шляхом створення організації «Торгсин» (російською – «Торговля с иностранцами»), у якій свідомо завищувалися ціни на хліб. Для порівняння: у 1932 р. радянська спеціалізована організація купила 21 тону золота в обмін на хліб, у 1933 р. було придбано 44,9 тони. Як стверджує більшість істориків, здійснювана політика золото- і хлібозаготівель реалізовувалася з метою мобілізації валюти. Приймальні пункти наділяли селян квитанціями, ордерами і бонами. У зв'язку з їх виданням сільське населення поспішало до створеної системи «Торгсину» для купівлі цукру, борошна, круп тощо в обмін на золото. Коштом одержаної від продажів валюти держава об'єднала Челябінський, Харківський, Сталінградський, Горьківський тракторні заводи, а також Дніпрогес, Кузнецькбуд, Уралмаш, Магнітбуд.

Дуже багато померлих осіб не ховали, оскільки не було кому. Померлих кидали до братських могил, туди ж нерідко потрапляли живі. На той момент канібалізм був досить поширеним явищем. Ознаки людоїдства мали місце в усіх областях УРСР. Так, книга «Пам'ять народу: геноцид в Україні голодом 1932–1933 рр. Свідчення» містить спогади очевидців. Марфа Мірошник, уродженка Черкаської області, повідомила: «У мене було троє хлопчиків, самий менший забігав до сусідки. Вона йому вряди-годи трошки молочка давала. Та ось раз пішов, а додому нема! Ми почали шукати його по сусідах, зайшли до неї, а вона зам'ялась, язик почав заплітатись. То кинулись шукати в хаті і знайшлимого синочка порубаного – в казані кипів. Не знаю, як я пережила таке горе. А сусідку забрали, то ні слуху ні духу про неї» [7, с. 745].

У 1933 р. яскраво стало простежуватися зникнення домашніх тварин – собак і котів, – які, як пізніше виявилось, були з'їдені голодними людьми. Натепер доведено на науковому рівні, що під час голоду в людському організмі відбуваються зміни, як фізичні, так і психологічні, а притаманна людям мораль деформується.

У роки існування Союзу Радянських Соціалістичних Республік (далі – СРСР) було суворо заборонено говорити всю правду про масштабний голод, влада приховувала істину. Наприклад, під час поширення голоду в 1932 р. Й. Сталін отримав послання від С. Косіора, у якому зазначалося: «У нас є окремі випадки і навіть села, які голодують, проте це тільки результат місцевого головоотятства, перегинів, особливо щодо колгоспів. Будь-які розмови про «голод» треба категорично відкинути» [8, с. 432]. Це є свідченням того, що, знаючи правду про поширення голоду в 139 районах, Станіслав Косіор істотно зменшив цей показник – 103 райони. Лише за епохи перебудови стали відкрито говорити про жахливі наслідки трагедії.

17 місяців – термін, протягом якого відбувалися страшні події вбивства людей голодом. Під час здійсненого перепису населення в 1937 р. історики по-різному оцінюють людські втрати від Голодомору 1932–1933 рр. Британський дослідник Роберт Конквест говорить, що внаслідок голоду було вражено приблизно 7 млн осіб. За твердженнями російських статистиків, кількість жертв сягає 2 млн. Однак, на думку багатьох учених, ця цифра занадто низька. Український історик Станіслав Кульчицький переконаний: втрати населення в Україні під час Голодомору – приблизно 3–3,5 млн осіб. Деякі науковці схиляються до того, що внаслідок голоду на території України загинули приблизно 7 млн осіб, а за її межами – понад 3 млн. Нині питання кількості жертв геноциду залишається відкритим [9, с. 24–36].

Влада приховувала справжню кількість загиблих. Смерть дітей віком до одного року влада наказала не рес-

струвати, що і підтверджує цей факт. Голод найбільше вражав дітей – приблизно половину людських втрат становили діти віком від 6 до 17 років. Із жовтня 1932 р. смертність в Україні значно перевищує народжуваність. Станом на 1933 р. у середньому жінки доживали до 11 років, а чоловіки – до 7. Це найнижчі показники, відомі історії.

Штучність голоду, що мав місце в 1932–1933 роках, засвідчують такі обставини:

1) відсутність на території УРСР природних катаклізмів, як-от посуха, землетрус тощо, тоді як в інших районах СРСР такі спостерігалися;

2) відсутність чітких ознак голоду в сусідніх з Україною регіонах Росії;

3) у містах і селах помітно відрізнявся рівень смертності населення (зрозуміло, що в селах він був більший у десятки разів).

Отже, Голодомор 1932–1933 рр. є однією з найглобальніших, найтрагічніших сторінок людської історії, яка засвідчила масштабну катастрофу не лише для українського народу, а й для всього світу. Якщо порівняти трагедії, що пережило людство, – голод 1921–1923 рр., політичні репресії 1937–1938 рр., Другу світову війну 1939–1945 рр., окупацію нацистською Німеччиною, голод 1946–1947 рр. тощо, – можна сміливо зробити висновок, що Голодомор 1932–1933 рр. став сильною зброєю радянсько-соціалістичної влади для поневолення і тотального знищення українського сільського населення. Жахливе знищення селян голодом наклало відбитки на сучасне українське покоління. Після пережитих страшних років українська нація намагається повернутися до оздоровлення власних традицій, духовності, мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ніточко І. До читачів. *Голодомори в Україні: Одеська область 1921–1923, 1932–1933, 1946–1947. Дослідження, спогади, документи*. Одеса, 2007. 460 с. Т. XVIII // Державний архів Одеської області.
2. Голодомори в Україні: 1921–1923, 1932–1933, 1946–1947: злочини проти народу / О. Веселова, В. Марочко, О. Мовчан. 2-ге вид., доп. Київ ; Нью-Йорк : Вид-во М.П. Коць, 2000. 274 с.
3. Гедз І. Порушення прав людини в процесі хлібозаготівель в 1932–1933 рр. (за матеріалами Одеської області). *Краєведческий вестник*. 2003. № 1. С. 31.
4. Верстюк В. Голодомор: геноцид українського народу 1932–1933. Київ : Вид-во ім. Олени Теліги, 2008. 25 с.
5. Котляр М., Кульчицький С. Шляхами віків: довідник з історії України. Київ : Україна, 1993. 384 с.
6. Повна енциклопедія / В. Складенко та ін. Харків : Фоліо, 2007. 464 с.
7. Пам'ять народу: геноцид в Україні голодом 1932–1933 років. Свідчення. Книга друга. Київ : ВД «Калита», 2009. 920 с.
8. Бойко О. Історія України : навчальний посібник. 3-тє вид., випр., доп. Київ : Академвидав, 2007. 687 с.
9. Перковський А., Пирожков С. Демографічні втрати Української РСР у 30-ті роки. *Український історичний журнал*. 1989. № 8 (341). С. 24–36.